

Zelfoverschatting (met eventueel als subtitel: Onkundig en toch zelfverzekerd)

Jan-Willem Romeijn

Hoogleraar Wetenschapsfilosofie, Rijksuniversiteit Groningen

De wereld is ingewikkeld en onoverzichtelijk. Heel lastig is dat. Mensen geven de voorkeur aan een simpel verhaal, ook als dat helemaal niet gaat. Daarom stellen presentatoren, bewindslieden en opiniemakers de zaken meestal eenvoudiger voor dan ze zijn. Ze doen dat soms zelfs in dienst van hun eigen gelijk of om hun onkunde te verhullen. Het publieke debat is zodoende gelardeerd met pertinente onjuistheden, abjecte denkfouten en aperte drogredenen, allemaal met het oog op herkenbaarheid en navolgbaarheid.

De vereenvoudiging neemt hier en daar groteske vormen aan. Of het nu gaat om armoede, religieuze spanningen, buitenlandpolitiek of gezondheidszorg: we willen horen wat de uitgerangeerde voetballer, de schrijfster van misdaadromans, de transportondernemer en de redacteur van een lifestyleblad erover te melden hebben. En die moeten dan zeggen waar het op staat. Maar laat alsjeblieft geen expert aan het woord, want die zal te lang de tijd nemen en haar of zijn verhaal te genuanceerd maken.

Echt erg wordt het wanneer je dat ingewikkelde verhaal dan toch vertellen wilt. Wat legitimeert dat jij je erover uitspreekt? Juist de mensen die enige kennis van de materie hebben, om het even van welke materie, zullen de gaten in hun eigen kennis inzien en zich daarom terughoudend opstellen. Bovendien, alles wat je graag wilt zeggen, moet eerst worden omgewerkt tot direct consumeerbare informatie en hoe meer je de nuances kent, hoe moeilijker dat is. Dat geldt allemaal niet voor de volslagen leek en de populist die zich over dezelfde zaken uitspreken. Die laten zich niet door enige kennis van zaken hinderen.

Iemand met kennis van zaken begint kortom op achterstand. In de psychologische literatuur staat dat bekend als het 'dunning-krugereffect'. Incompetente mensen ontberen het vermogen om hun eigen tekortkomingen in te zien, en lijden dus aan systematische zelfoverschatting. Competente mensen trekken precies door hun competentie hun eigen inzichten in twijfel. En zo kan het gebeuren dat de dommeriken het hoogste woord voeren terwijl degenen die het wel weten in een hoekje zitten te twijfelen. Maar wat moeten die kniezende twijfelaars daaraan doen? Wanneer je als twijfelaar probeert om nuance in de discussie aan te brengen, sta je retorisch meestal al op achterstand. Moet je dan maar

een vuist maken voor een standpunt dat de zaak tot iets eenvoudigs inperkt? Daarmee doe je de integriteit van je standpunten nu juist geweld aan. *Damned if you do, damned if you don't.*

De filosofie heeft op dit probleem de oplossing van sublieme onwetendheid bedacht. Dat is een vorm van niet zeker zijn van je zaak die van iedereen die dat wel is een idioot maakt, onder het motto: 'Wie meent het te hebben begrepen, heeft het duidelijk niet begrepen'. Maar die sublieme onwetendheid wordt natuurlijk niet door iedereen herkend, en zeker niet door degenen die zich er het meest van zouden moeten aantrekken. Zij zullen zeggen: 'O, weet je het niet? Ik wel hoor en het is eigenlijk heel eenvoudig!' Het heeft geen zin om de noodzaak van nuance met terughoudendheid te communiceren.

Ik heb er kortom geen goed antwoord op, op de dommigheid die populistten in het zadel houdt, en die zangeressen en topkoks de kans biedt om zich in praatprogramma's uit te spreken over de stabiliteit van het Midden-Oosten, de Amerikaanse verkiezingen, of over Joost mag weten welke andere kwestie van algemeen belang. Maar het relativeren van terzakekundigheid heeft zo onderhand wel zo'n dieptepunt bereikt dat ik er niet langer mijn mond over kan houden, ook al heb ik zelf onvoldoende kennis over opiniemaken of over de waarde van expert-oordelen. Voor deze keer neem ik het dunning-krugereffect op de koop toe.

Ik roep daarom vanaf deze plek alle welwetenden op om zich niet langer door hun schroom in de weg te laten zitten. Klim op de daken en verkondig: er is niemand die het weet en iedereen die beweert van wel is een kwakzalver, een charlatan en een oplichter. Voor de dag ermee, schaam je niet langer en roep het hardop: voorzichtigheid is geboden, scepsis noodzakelijk en dat weet ik hartstikke zeker.